

Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri

Bu sunum vermekte olduğum Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri dersinde kullanılması için eğitim amaçlı hazırlanmıştır. Sunumda kullanılan materyaller telif hakkına sahip olup eğitim amaçlı olarak kullanımı uluslararası kanunlara göre serbesttir. Başka bir amaçla kullanılması için telif hakkına sahip kişilerden izin alınması gerekmektedir.

ROMA'DA KREMASYON, İNHUMASYON ve MUMYALAMA

Cicero ve Plinus'a göre inhumasyon Roma'daki temel ölü gömme biçimidir. Ancak 12 Tablet Kanuna göre her iki âdetin de, M.Ö. 5.yy'da aynı anda uygulandığına tanık olunmaktadır. Lucretius'a göre, (*Titus Lucretius Carus, M.Ö. 99 - M.Ö. 55 yılları arasında yaşamış, yazılarını bitiremeden çıldırmış, kendi eliyle canına kıymış, Roma dönemi şairi*) Roma'da, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde birbirinden farklı üç tür ölü gömme metodu uygulanmaktaydı: Bunlar,

1. Kremasyon,
2. İnhumasyon ve
3. Mumyalama'dır.

- ❖ **Kremasyon M.S. 1. yy'a kadar etkisini sürdürmüştür. Ancak Hadrian (M.S. 117-138) ile birlikte Roma'nın her yerinde sıkca kullanım gösteren lahit yapımıyla birlikte, inhumasyon yavaş yavaş kremasyonun yerini almaya başlamıştır.**
- ❖ **M.S. 2. yy'da inhumasyon baskın hale gelmiş ve 3. yy'ın ortalarında da Roma'nın bütün eyaletlerinde kremasyon, uygulamasına son verilmiştir. Kremasyonun terk edilmesini, Hristiyanlığın gelişine bağlamak, çok doğru olmaz. Çünkü, kremasyondan inhumasyona dönüşümün yaşandığı dönem, Hristiyanlığın bu tür bir etkide bulunması için çok erken bir dönemdir.**

❖İster yakılarak (kremasyon), isterse bütün beden halinde gömülmüş (inhumasyon) olsun, ölülerin gömüldükten sonra da, farklı bir biçimde hayat sürdükleri inancı bu dönemde de egemendi. Mezarlara bırakılan sunular ile mezarlarda görülen bazı delikler ve borular, dünyada yaşayanlarla, yer altı dünyasındaki ölülerin aynı yemeği paylaşmaları âdetiyle birleştirtince, mezar içinde ölüm sonrası, aktif bir hayatın varlığıyla ilişkili, Roma inancını doğrular niteliktedir.

❖ Ölmüş bedenin onurlandırılmasının bir diğer yolu mumyalamadır. Bu, Roma'da uygulanan bir ölü gömme yöntemidir. Lucretius'un aktardığı kadarıyla bu adet, Geç Cumhuriyet Dönemi'ne aittir. Ancak, kremasyon ve inhumasyona göre, çok yaygın olarak uygulanmamıştır. Mumyalanmış cesetlerin, Roma uygarlığının Mısır gelenekleri ile tanıştıktan ve gerekli bilgi ve deneyimleri edindikten sonraki dönemlerde uygulandığı kabul edilmektedir. Ancak bu egzotik ve aynı zamanda pahalı olan yöntemin, Roma'da hiçbir zaman çok fazla yaygınlık kazanmadığını da vurgulamak gerekir.

Mumyalama

Ölen kişi için yerine getirilmesi gereken adetleri tanımlayan “Funus” terimi, ölen kişinin kim olduğuna bağlı olarak dört farklı tip göstermektedir:

FUNUS TRANSLATICUM: Fakir ya da zengin; ama halktan, halk tarafından sevilen kişiler,

FUNUS MILITARE: Asker kökenli kişiler,

FUNUS PUPLICUM: Ölen kişi Devlet hizmetinde bulunmuş kişiler,

FUNUS IMPERATORUM: İmparator ve ailesinden kişiler için düzenlenen farklı tipte funusları ifade etmektedir.

❖Funus'un tipi, aynı zamanda Devlet kanunlarıyla belirlenmiş olan, ölü gömme işlemlerinin kimin tarafından karşılanacağını da belirtmektedir. Tüm Roma cenaze uygulamaları genelde iki temel ilke üzerine kurulmuştur: Bunlardan birincisi, ölüm kirlilik getirir ve ölüyle ilgilenenlerin arındırılması şarttır; ikincisi ise, bir cesedi gömülmeden bırakmak, fizik bedenden ayrılmış ruh için, son derece kötü bir durum yaratır. Ölmüş bedenin üzerini toprakla örtmek, bir ölü için yapılması gereken ilk iş ve son görevdir.

FUNUS TRANSLATICUM: Ölüm kaçınılmaz olduğunda, ölmek üzere olan kişinin yakınları yatağının etrafına toplanır ve en yakın akrabası ona son bir öpücük verirdi. Bu öpücüğün son nefes ile birlikte bedeni terk eden ruhu yakalayacağına inanılırdı. Aynı akraba ölen kişinin gözlerini kapatır (oculos premere) ve diğer tüm yakınları da onun adını söyler (conclamare) ve onun için kremasyon ya da inhumasyon ile sonlanacak süreç boyunca devam edecek ağıtları yakmaya başlarlardı. Bir sonraki aşama bedeni yataktan almak ve yere koymak (deponere), daha sonra da cesedi yıkamak ve yağlamaktı. Daha sonra bedene bir kıyafet giydirilir, başına bir çelenk takılır ve Charon'un teknesinde gerekli ödemeyi yapabilmesi için ölünün ağzına bir metal para konurdu. En son olarak da beden bir yatağın üzerine yerleştirilir ve aile sonraki işlemlere geçerdi. Ağza yerleştirilen paraların genelde dönemin değersiz bronz sikkelerinden oluşmaktaydı. Paralar doğrudan ağzın içine konmayıp mezarın içine de yerleştirilebilmekteydi. Hellenistik dönemden önce para uygulamasının gözlenmemesi bu âdetin oldukça geç dönemde ortaya çıktığını ortaya koymaktadır.

FUNUS MİLİTARE: Savaş alanında öldürölmüş olan askerler toplu halde gömölür ya da kremasyon yapılırdı. Cenaze töreni için yapılan masraflar, öldüğünde birlikte hizmet ettiğı asker arkadaşları tarafından ödenirdi. Bir general öldüğünde onu onurlandırmak için kremasyon ateşinin etrafında askeri yürüyüş yapılır ya da onun anısına bir “kenotaph (Ölöp, cesedi dönmeyen kişinin onuruna dikilen ve ölü költü ritüellerinin yapılmasını sağlayan anıt) düzenlenirdi.

FUNUS PUBLİCUM: Devlet adına çalışmış olan bir kişinin cenazesinde tüm vatandaşlar törene davet edilir ve cenaze masrafları devlet hazinesi tarafından ödenirdi.

FUNUS İMPERATORUM: Tarihsel kayıtlar içerisinde pek çok Roma İmparatoru için yapılmış olan funus imperatorumlar bulunmaktadır. Örneğin, öldürülmesinden sonra Julius Sezar'ın cesedi Roma Forum'a taşınmış ve burada onun adına Markus Antonius, uzun bir konuşma yapmıştır. Halka açılan cenaze büyük ilgi görmüş, ardından gerçekleştirilen kremasyonu sırasında törene katılan kadınlar takılarını ve diğer mücevherlerini ateşe atmışlardır. Kremasyondan sonra, Sezar'ın azat edilmiş kölesi, Sezar'ın kemiklerini ve küllerini toplamış ve aile mezarlığına gömmüşlerdir.

Roma, sütunlu lahit

❖Ölen kişi yüksek sınıftan biri ise, bedenin hazırlanması ve sonraki işlemler daha ayrıntılı ve masraflı olurdu. Bu durumlarda bazen, cenaze töreni için profesyoneller ve onların elemanları görevlendirilirdi. Fakir olanlar kremasyon ya da inhumasyona ucuz bir platform üzerinde *vespilliones* tarafından taşınırdı. Bedenin toprağa gömülme işlemi *ustores* tarafından ve mezarın kazılma işlemi *fossores* tarafından yapılırdı. *Dissignatores*'ler muhtemelen zengin bir adam veya kadının cenazesinin idaresinden sorumlu kişilerdi. Çok önemli kişiler tüm vatandaşların bir haberci tarafından çağırıldığı funus *indictivum*'a sahip olabilirlerdi.

❖Cesedin gömölme alanına akrabaları, arkadaşları ve diğler davet edilen insanlar tarafından götürölmesi en olağın uygulamaydı. Bu insanlar genellikle siyah *lugubria* giyerdi. Geleneksel olarak antik Roma geleneğine göre ölünün taşınması gece meşaleler eşliğinde gerçekleştirilir; çocuklar ile fakirlerinki gündüz yapılırdı. Varlıklı ve maddi durumu iyi ailelerin ölüleri, özenle hazırlanmış bir platform üzerinde nekropole taşınırdı. Ölüyü taşıyanlardan ölünün omzuna denk gelen kişı ölünün en yakın akrabası ya da en yakın erkek arkadaşı ya da onun yeni azat edilmiş bir kölesi olurdu.

❖ Cesedi nekropole taşıyanların sayısı fakirlerde görüldüğü gibi dört kişiye, ölenin durumuna göre sekiz kişiye kadar da çıkabilirdi. Tanınmış kişilerin cenazeleri söz konusu olduğunda, törenin bir kısmı Roma Forum'da yapılır ve ölünün yüzünden alınmış kendisine olabildiğince benzeyen bir maskı (imaco) hazırlanır ve bu maskı akrabaları ve arkadaşları cenaze işlemleri sürecinde yüzlerine takarlardı. Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru mask geleneğinin yanı sıra törende taşınan büstler de ortaya çıkmıştır. Cenaze ekibi inhumasyon ya da kremasyon alanına geldiğinde, özel bir ritüel yapılır ve ölünün bedenin üzerine bir miktar toprak atılırdı. Kremasyonda bir kısmı daha önceden gömülmüş kül ve kemiklerin üzerine toprak atılırdı. İnhumasyonlarda fakirler doğrudan toprağın içine bırakılır ve boylu boyunca yatırılarak üzeri toprakla örtülürdü.

- **Zenginler, özenilerek islenmiş lahitler içine yerleştirilirdi. Bu lahitler mermer, taş, terrakota, kurşun veya ahşaptan olabilirdi. Kurşun lahitler genelde ahşap ya da taş olanların üzerine geçirilirdi. Bedenin ve üzerine yatırıldığı düzeneğin yakılması ya küllerin gömüleceği yerde ya da kremasyon için özel olarak ayrılmış olan alanlarda gerçekleştirilirdi. Ateşi sağlayacak materyaller dikdörtgen bir yığın halinde üst üste dizilmiş olan odun ve tutuşmayı sağlaması için papirüs dallarından oluşurdu. Ölünün gözleri yakılmadan önce açılır ve çevresi pek çok değerli hediye ve kişisel eşyaları ile donatılırdı. Hatta bazen ev hayvanlarının da ruha eşlik etmesi için kremasyon alanında öldürülerek cesedin yanına bırakıldığı olurdu. Meşale ile başlatılan ateş söndüğünde ve beden ateş ile tüketildiğinde küller şarap ile ıslatılırdı. Yanmış kemikler ve kalan küller ölünün yakınları tarafından toplanır ve altar biçimli mermer kül kapları, taş, terrakota, alabastron, altın, gümüş ya da bronzdan urneler gibi farklı kaplar içine konulurdu.**

❖Ölüm ve cenaze ile ilgili yerine getirilmesi gereken pek çok sosyal ve kanuni düzenleme bulunmaktaydı. Aile tarafından yerine getirilmesi gereken pek çok işlem vardı. Cenazeden döndüklerinde akrabalar ateş ve su ile arınmayı içeren bir suffitio'dan geçmek zorundaydılar. Ölenin nekropole götürüldüğü gün ölenin evinde temizlenme seremonileri başlardı. Bunu takiben aynı gün bir cenaze yemeği düzenlenir ve ölünün onuruna mezarı başında yenirdi. Gömülmenin dokuzuncu gününde mezarın başında bir kez daha yemek yenir, tüm yas sona erdiğinde ise mezarın üzerine libasyon yapılırdı. Yemek sunuları mezarda ölü için bırakılır ve bazen çevredeki açlar tarafından yenirdi.

❖Ölünün yattığı yerde herhangi bir biçimde rahatsız edilmesi, cezalandırılması gereken bir davranış olarak kabul edilirdi. Ölen kişi yıl boyunca, akrabaları ve arkadaşları tarafından mezarında yenilen yemeklerle, yas günlerinde ve ölülerin anıldığı yıllık festivallerde ve bunun gibi değişik zamanlarda anılırdı. İnhumasyon ya da kremasyon mezarlarında ölünün doğrudan üzerine dışarıdan yiyecek ve içecek dökülmesini sağlayacak boru ve deliklerin varlığı ise, Roma dünyasının pek çok yerinde görülebilen bir ayrıntıydı.

Aigai Nekropolü

Myra Nekropolü

Hierapolis Nekropolü

Assos Nekropolü

Laodikya Nekropolü

Roma, Perre Nekropolü

ROMA'DA NEKROPOLLER ve NEKROPOL BAHÇELERİ

- ❖ Romanın kırsal kesimlerinde, zengin ya da fakir Romalılar çok basitten çok gösterişliye kadar, farklı mezarlarda kremasyon ya da inhumasyon ile gömülmüşlerdir.
- ❖ Ancak Roma kentlerinde, ölümler kamuya ait bir nekropolis içinde gömülmüş ve bu nekropolisler kentin çevresinde kendilerine yer bulmuşlardır.
- ❖ Cicero'nun Kanunlar ile ilgili eserinde de belirttiği üzere, Roma kanunlarına göre, kent nekropolleri, kent surlarının dışında yer almalıdır.

- ❖ Roma nekropollerı genelde ulaşımın kolay olması nedeniyle, yolların yakınında konumlanmışlardır.
- ❖ Yolların kenarlarına yapılan bu mezarlar ve mezar anıtları yerine bazı yerlerde çok sistemli ve yaygın bir yol ağı bulunan nekropolisler de Roma dünyasında gözlenmektedir. İçerdikleri etkileyici mezar yapıları ve eserler topluluğı ile pek çok Roma nekropolisi, düzenli olarak kullanıldığı dönemlerde ilgi odağı alanlar olmuştur. Ancak yine de mezarlıkların tümüyle önceden planlanmış ve bu plana bağı kalınarak büyüyen yerler olduğu düşünülemez.

❖Roma dünyası ile ilgili pek çok yazıtta, nekropol bahçelerinin çiçekler ve meyve veren ağaçlar ile donatılmış olduğu belirtilmektedir. Bu bahçelerde su kuyuları, havuzlar ve yemek yenilen odalarla mezarlığı ziyarete gelenlere farklı bir ortam oluşturulmuştur. Nekropol bahçeleri Romalıların hem bahçelere olan düşkünlüğünü; hem de mezardaki ölünün güzel bir bahçede yaşamaya devam ettiği inancını ortaya koymuştur.

❖ Roma nekropollerinde gözlenen mezar taşları iki grup altında değerlendirilebilir: Bunlar;

“Kabartmalı Mezar Taşları” ve

“Düz Mezar Stelleri”dir.

❖ Kabartmalı mezar taşları kare ya da dikdörtgen şekilde yapılırdı ve yüksekliklerine göre daha geniş düzenlenirlerdi. Bazen üzerlerinde ölenin portresi ya da portre büstleri ve yaşamla ilgili figürlü sahneler bulunurdu.

Roma mezar stelleri

- ❖ Mezar stelleri ise, tek başlarına duran ve çoğunlukla genişliklerinden daha uzun olan dikine yerleştirilmiş taşlardı.
- ❖ Genellikle iki boyutlu olan bu taşlarda ön yüze önem verilmişti. Birbirlerinin karakteristik özelliklerini taşıyan kabartmalı mezar taşları ve mezar stelleri de mezar başlarına yerleştirilmiştir.
- ❖ Atina mezar taşlarına göre daha fazla ayrıntı içermelerine karşın, Roma dönemindeki mezar taşlarında büyük çoğunlukla sadece ölenin ve taşı yaptıranın adı ve öldüğü yıldaki yaşı ile karşılaşılmaktadır.
- ❖ İçerdekileri bilginin çok fazla derinlik taşımaması nedeniyle, Roma kabartmalı mezar taşları ve mezar stellerinin yorumlanması, Roma dönemi ölü gömme adetlerini tam olarak anlamamızda yeterli değildir. Roma mezar taşları ve mezarlarla ilişkili anıtlar, Roma İmparatorluğu'ndaki temel sosyal yapıyı tam olarak aydınlatmasa da, toplumdaki sosyal statünün ve sosyal hareketliliğin belirlenmesi açısından önemli bilgiler vermektedir.

Roma Mezar stelleri

Assos Nekropolü

❖ Roma döneminden günümüze çok fazla sayıda yazılı mezar taşı ulaşmıştır. Bu taşların çoğunluğu, mezarlar ve ölüm ile ilgilidir. Yazılı mezar taşlarının M.S. 1. yy dan itibaren artmaya başladığı ve M.S. 2. yüzyılda zirveye ulaştığı; 3. yüzyılda ise, düşüşe geçtiği izlenmektedir. Bu değişim kişisel tercihlerden çok, sosyal yapı ve mezar tiplerindeki farklılaşma ile ortaya çıkmaktadır. Mezar taşlarından edinebileceğimiz bilgiler arasında ölen kişinin sosyal statüsü de bulunmaktadır. Roma'da özgür hale getirilen köleler pek çok haklara sahip olabilmektedirler. Ancak, onları doğuştan özgür Roma vatandaşları ile ayıran bazı sosyal sınırların da bulunduğu görülmektedir.

❖ Mezar taşları ve kabartmalar da, bu sınırlardan önemli birini oluşturmaktadır. Ölen sonradan özgürleşmiş kölelerin mezarları, özel biçimler taşımaktaydı. Ancak geniş bir alana yayılan, kronolojik olarak uzun süre hayatta kalan ve bünyesinde Galliler, Britonlar, Mısırlılar ve Yunanlar gibi pek çok ulusu barındıran Roma İmparatorluğu'nda, tüm vatandaşların Roma adetlerini birebir benimsediğini ve ölü gömme adetlerinin buna göre düzenlendiği de düşünülemez. Kronolojik, bölgesel ve bireysel farklılıklar mezar taşlarına da yansımıştır. Ancak başlangıçta, üzerinde Latince yazılar olan bir mezar taşı dikmenin bir Roma âdeti olduğunu söyleyebiliriz.

- ❖ **Ekonomik durumu zayıf olanlar yanmış kemik ve külleri ucuz toprak kaplara veya cam şişelere ya da en fazla kurşun kutulara koyarken, orta ve daha üst sınıftan insanlar, daha pahalı malzemeler kullanmışlardır.**
- ❖ **Katakomplarda duvarlardaki nişlerde yer alan columbaria'lara konulmak üzere yapılmış kül sandıkları (ostothek) üretilmişlerdir. Lahitler, sosyal sınıf farklılıklarının ortaya konulması açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik durumu elverişli olanlar, dışa bakan yüzleri çok çeşitli konu, ve mitolojik anlatımlarla bezenmiş lahit yaptırabilirken; ekonomik durumu iyi olmayan mezar sahipleri, daha sade lahitler kullanmışlardır.**